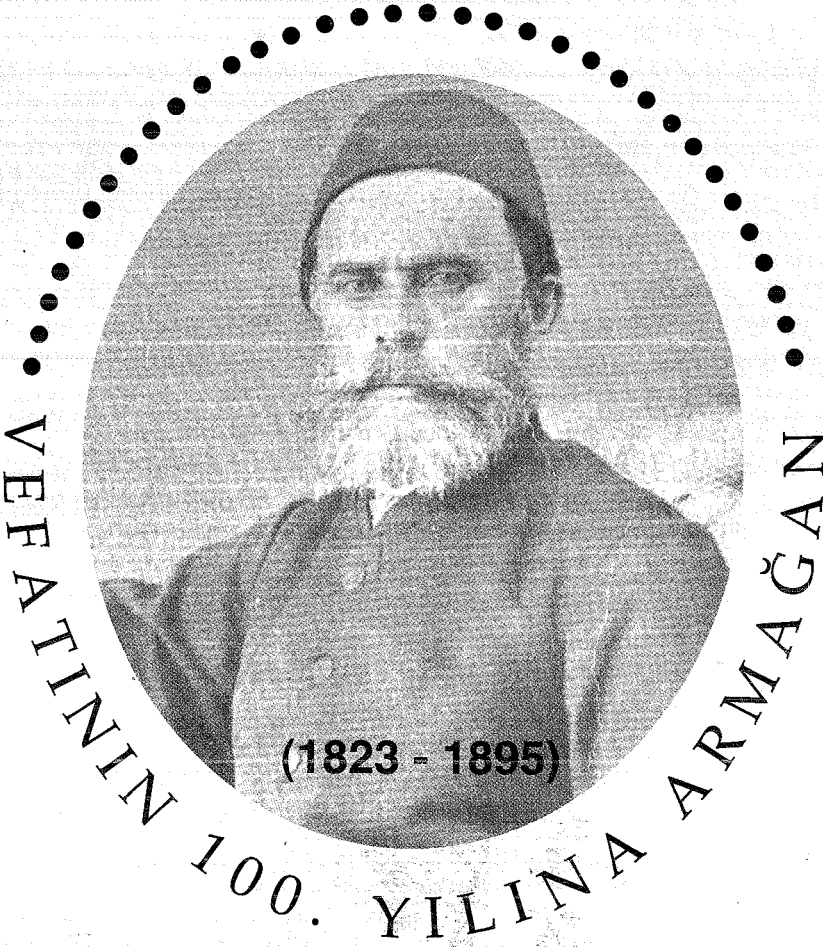

Ahmet Cevdet Paşa

TÜRKİYE DIYANET VAKFI YAYINLARI

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 232

AHMET CEVDET PAŞA

(1823 - 1895)

(Sempozyum : 9-11 Haziran 1995)

ANKARA
1997

Tarih-i Cevdet'e Göre Dürzîlerin Âdetleri ve İnançları

Prof. Dr. Emrullah YÜKSEL

Erbabınca bilindiği üzere, Dürziler, Mısır'da hükümet eden, uluhiyet iddiasında bulunan ve 411 Hicri Şevval ayının 27 nci gecesini (12-13 Şubat 1021 Miladi'de) kaybolan Fatimî hükümdarlarından Hâkim'in uluhiyetine inanan ve ona ibadet eden bir topluluktur. Bugün, onlar, daha çok, Lübnan, Suriye, Filistin ve Ürdün'de yaşamaktadırlar.

Şimdi biz, konumuz çerçevesi içinde, Tarih-i Cevdet'e göre, Dürzîlerin âdetlerinden ve inançlarından bahsedeceğiz.

Dürzîlerin Dostluğu ve Yiğitliği

Dürziler yahut Dereziler de denir bunlara. Dürziler, muhafazakâr ve çok kibirli insanlardır. Kızgınlık hallerinde bile sabır ve tahammül gösterip, birbirlerine karşı dillerini çirkin sözler söylemekten korurlar. Verdikleri sözlere ve andlaşmalara son derece bağlıdırlar. Dost kabul ettikleri kimselere karşı, o derece bağlıdırlar ki, onlar uğruna kendilerini tehlikeye atmak ve ölümü göze alarak savaşmaktan geri durmazlar.

Çoğu zaman, gruplar arasında meydana gelen düşmanlık, o kadar büyük olur ki, üstün gelen grup, diğer tarafı yurtlarını terk etmeye mecbur bırakır. Böyle savaş alanlarında, her gruba, dost ve taraftarı olan bir topluluk sahip çıkarak, dostları uğruna kendilerini tehlikeye atarlar, iki grup arasında meydana gelen taassuba dayalı arkadaşlık, öncekilerden sonrakilere miras kalıp, farklı dinden ve mezhepten olmaları bile, bu dostluklarına engel olamamaktadır. Hıristiyanlar ile Dürzîler arasında kavmiyetçilik olduğu halde, birbiri hakkında aşırı taraf tutma ve sahip çıkmanın gereğini yerine getirirler. Ancak, düşmanlık halinde bile, insanlığı elden bırakmazlar, yiğitçe üstün gelerek öçlerini alırlar ve haksızlıklardan sakınırlar.

Dürzîlerin, bu mertliklerine ilişkin, Tarih-i Cevdet'te geçen misallerden bir tanesini burada vermek istiyorum. Arkup'ta Ben-i Gadban ile

Hüseyniye taifesi arasında meydana gelen düşmanlık sonunda, Hüseyniye üstün gelince, Ben-i Gadban evlerinden etrafa kaçmışlardı. Bir süre sonra, tesadüfen, Hüseyniye'den biri, köyden uzak bir yerde çift sürerken, Ben-i Gadban'dan iki kişi, ansızın çıkagelip üzerine hücum ettiklerinde, Hüseyniyeli şahıs hemen koşarak kaçmaya başlar. Ancak, kaçarken, ayağı duvar üzerine konulmuş bir taşla takılır, taş kendi üzerine düşer ve onu kımıldayamaz hale getirir. Ben-i Gadbanlı iki kişi ona yetişirler, onu hayatından ümidini kesmiş zavallı bir durumda görürler; fakat, bu ikisi, onun üzerinden taşı kaldırıp onu kurtarırlar. Sonra ona, "şimdi seni bu vaziyette öldürmekte bize bir övünme olamaz; ancak, bundan sonra kendini bizden sakın" deyip, salıvermişler.

Evlenme Şekilleri

Biri, bir kızı almak istediğinde, önce kızın evine bir aracı, yani görücü gönderir. Eğer kızın ailesi kızı verecek olurlarsa, hemen bir parça tatlı götürür. Bu tatlıyı beraber yerler; ki, buna numaniye denir. Numaniye yenildikten sonra, söz konusu erkek, o kıza aday olmuş olur. Bunun üzerine görücü oradan dönüp, adı geçen zevce haber verdiğinde, o da kendi halkından birkaç kimseyi gönderip, muayyen mihir üzerine senet yazarlar. Artık kız, o kimsenin zevcesi olmuş olur. Her ne zaman isterse kızı getirtir ve yanına alır. Eğer kız, bu duruma rıza göstermeyecek olursa, hemen onu boşar, başka birisiyle evlenir. O da böyle muhalefet edecek olursa, onu da bu şekilde terk eder. Bu durum, bur muvafakat edeni buluncaya kadar sürer.

Dürzilere göre, iki kadınla birden evlenilmesi caiz değildir. Birini boşamadıkça diğeri alamaz. Kadınları, önemsiz, küçük şeyle boş olur. Meselâ, kadın bir yere gitmek için izin istediğinde, kocası yalnız git deyip de, git ve dön demezse boş olur. Dürzilerin dinî usullerine göre, boşanan kadının yeniden alınması caiz değildir. Boşanan kadın, bir başkasına varıp da boşanmış olsa bile, bir daha eski kocasına varamaz. Dürziler, iffetli olup, zinadan kaçınırlar.

Miras Hukukundaki Uygulamaları

Dürzilerin, miras hukukundaki uygulamaları: Dürzilerin, bazı hukukî meselelerde, İslâm dinine aykırı âdetleri vardır. Mesela, usullerine göre bir adam, malının hepsini çocuklarından birine vasiyet ederek, diğeri mahrum edebilir. Fakat, bu, kendi elinin emeğiyle kazanmış olduğu mallarda söz konusudur. Çünkü, baba ve dedelerden gelen mal, kendi kazancı olmaması sebebiyle, hanedanına ait bulunduğundan, onda, usul ve fûru eşit olduğundan, varislerinin hepsinin onu taksim etmeye hakları vardır. Kadının babasının evinden bir yere

varis olmaması, Dürzi hanedanlarının eski usullerindedir. Bu âdet başkasına geçerek dağlık bölgede bulunan diğer gruplarda da geçerli olmuştur.

Dürzilerin Cemaat Yapısı

Dürziler, inançlarını, aralarında sırlar kabilinden kabul edip, gizlemeye çok önem göstererek, yabancılara sırlarını açmadıkları gibi, kendilerinden olup fazla güvenmedikleri kimselere bile açılmazlar. Onlar, kendilerini iki fırka kabul edip, bir fırkasına "ukkal", diğerine "cühhâl" adını verirler. Kadınlarını da, "akilat" ve "cahilat" diye iki kısma ayırırlar. Akileye "cüveyyide", cahiliyeye de "gayri cüveyyide" ismini verirler.

Ukkalın Nitelikleri

Ukkal da, iki tabakaya ayrılır. Biri hassadır; ki, hakkıyla mevsuk ve mutemet olup, dinini iyice öğrenmiş olanlardır. Diğeri, Amme'dir ki, hakkında hüsnü zan olunup, bir dereceye kadar Dürziliği öğrenmiş olması dolayısıyla müctehit makamındadırlar. Fakat "âmme-i cühhâl" in kendi din ve ayinine hiç bir surette bilgisi olmayıp, yalnız "dürzi" ismini taşımaktan başka nasip ve payları yoktur.

Ukkâl, her nerede bulunsalar, ibâdet yeri olmak üzere halvethaneler edinirler. Şöyle ki daire içinde daireler inşâ ederler. Cuma gecelerinde her sınıf bir araya gelir, dış dairede toplanılır, bir miktar vaaz ve nasihat dairede şeyler okunduktan sonra "hâsse" sınıfı kişileri, iç daireye girerler ve kapıları kaparlar ve dinlerinin gizli kapaklı meselelerini ortaya koyup açıkça tartışmaya başlarlar.

Ukkâl'ın bir de "Etkiyâ" tabakası vardır ki mütenezzihîn derler. Çok sıkı bir şekilde vera' (dine bağlılık) ve ibâdet üzere bulunurlar. Şöyle ki bazıları ölüncüye kadar evlenmez. Bazıları bütün hayatları boyunca et yemez. Bazıları her gün oruç tutarlar. Aralarında tanınmış ve itibarlı olan Şeyh Hüseyin ki Cebel-i Şuf'ta Ukkâl'ın şeyhi idi. Asla yemiş yememiş. Fakat her çeşit yemiş çıktığında ilkin birer kere tadıp, gelecek seneye dek bir daha ağzına koymazmış. Arkadaşlarından bazıları bu konuda kendisine itiraz ettiklerinde, eğer hiç tatmasam, olabilir ki bana kibir gelir diye cevap vermiş olduğu rivâyet edilir.

Ukkâl'ın hepsi, cehâlet zamanlarında her ne kadar alkollü içkilere (müskirâta) düşkün olsa ve sefhilerde bulunsa, Ukkâl'ın yoluna girdikten sonra alkollü içkiler içemezler ve kötü söz söyleyemezler. Yeme ve içmede isrâf etmezler. Çünkü onlara göre isrâf, muvahhidinin ahlâkına büyük eksiklik verir. Hâkimlerin ve emirlerin malının haram olduğuna inanırlar. Hâkimin ve hizmetçilerinin evlerinde yemek yemezler. Hatta

hâkimin malıyla alınan bir hayvana yüklenerek taşınan şeyi bile yemezler. Mütenezzih'in tabakasının adamları fazla ihtiyatlı olup Ukkâl'dan başkasının evinde yeyip içmezler. Fakat hepsi tüccar malını hangi yönden gelirse gelsin helâl görürler. Binaenaleyh şüpheli akçeyi aldıklarında tüccâra varıp değiştirirler.

Dürzîlerin İnançları

Dürzî dininin kurucusu ve Fâtimî halifesi olan el-Hâkim, Fâtimî hükümdarları gibi aslında Râfîzî olup, lakabı Hâkim Biemrillâh idi. Ulûhiyet iddiasında bulunduğu için kendisine Hâkim Biemrillâh diye unvan taktı. Minberlerde "Bismillâhirrahmânirrahîm" yerine "Bismilhâkîmilmuhyilmümit" diye okunmasını hâtiplere emretti ve birtakım dine (şer'a) ve akla sığmaz, birbirine uymaz tavır ve hareketleri, nihayet kendisinin öldürülmesine sebep olmuş, ancak katli keyfiyetinde tarihçiler ihtilâf etmişlerdir. Fakat Dürzîler, güya Hâkim Biemrillâh bir gece yalnızca Hulvân kasabası denilen Birke-i Zerkâ'ya varıp oradan semâya çıktı diye inanmaktadırlar. A. Cevdet Paşa, olayın doğrusunun şöyle olduğunu nakleder: "Hâkim Biemrillâh'ın beyaz bir merkebe binip gezip dolaşma âdeti vardı. Aynı şekilde bir gün Mısır'dan çıkıp Birketü'z-Zerkâ nahiyesine doğru yöneldiğinde müslümanlardan fırsat gözetleyen birkaç kişi ansızın üzerine hücum edip, kendisini katli edip bir kuyuya atıp bırakmışlar. Elbiselerinin düğmeleri ilikli olduğu halde merkebinin yanında bırakıp gitmişler. Sonra şehre gelip müslümanlara gördükleri olayın vuku'unu haber vermişler. Fakat Hâkim'in taraftarları ve inananları -ki Bitâniyyûn adı verilir- Hâkim'in dönüşü gecikince iziyle gidip elbise ve merkebinden başka bir eser görmediklerinden göğe çıktı zannında bulunmuşlardır." (I, s. 323).

Hâkim'in en önce davasını tasdik eden Şeyh muhammed Derezî'dir ki Hâkim'in ulûhiyetini ilân ettiğinde üzerine halk hücum ederek katli etmişlerdir. Hâkim ilk önce bunu görmemezlikten gelmiş ise de bir müddet sonra katilleri katli etmiştir. İşte Dürzî (Derezî) ismi bundan alınmıştır. Sonra Hamza bin Ali, ortaya çıkarak halkı Hâkim Biemrillâh'a ibâdet etmeye davet etmiş, icâbet edenlerle beraber Mısır'a gizlice mabetler yapıp Hâkim Biemrillâh'a gizli ibadet etmeğe başlamışlardır. Dürzîler, Hâkim'i ilâh kabul ettikleri gibi Hamza bin Ali'nin onun peygamberi mesâbesinde olduğuna itikâd ederek ona Hâ'dî'l-Müstecîbin ve Hucetu'l-Kâim diye çok hürmet ederler. Fakat Muhammed Derezî'yi sevmeyip kendi kendine halkı davete kalkışarak Hamza'nın önüne geçerek onun makamını gasbetmek istemişti diye kötülerler.

Diğer Dinlere Bakışları

Dürziler, dıştan İslâm'ın kılığında bulunurlar ise de, peygamberleri inkâr ederler, gerek müslümanlar, gerekse yahûdî ve hıristiyanlar hakkında kötü sözler söylerler. Hak dinin Hâkim'in tek ilâh olduğuna inanmaktan ibaret olduğunu ve diğer dinlerin mensûh (hükmü kaldırılmış) bulunduğunu söylerler.

Tenâsuh (Transmigration) İnançları

Dürziler, bazı filozoflara uyararak âlemin kudemine (ezelîğine) inanmakla birlikte, gömlek giydirmek adını verdikleri "tenâsuh" a kâil olup, cesede gömlek (kamîs) derler. Onlar tenâsuh (ruhların göçü: transmigration) inançlarına göre, ölen kimse vefat ettiğinde ruhu yeni doğmuş bir çocuğa intikâl eder diye itikâta bulunurlar. Fülân vakitte fülân iken fülân kalıba girmiş diye aralarında birtakım masallar söylerler. İlâhî hüviyet de her asırda bir kalıba girmek (hulûl) ile çok kere bu âlemde zuhûr edip nihâyet Hâkim'de tecelli eyledi. Açık olmak ve gizli olmak (zuhûr ve butûn) bir (müttehîd) olduğundan bir zaman "muîz" ve bir zaman "âzîz" ve bir zaman "Hâkim" olmak onun birliğine (vahdaniyetine) aykırı olmaz diye Hâkim Biemrillâh'dan önce peder ve dedesinde de tecelli etmiştir zannıyla *كل يوم هو في شان* "O, her gün bir işteditir" (LV/29) âyet-i kerîmesine "her asırda bir surette bulunur" diye mânâ verirler. Öncüleri olan Hamza da her asırda bir kalıpta bulunup bir zaman Hak Mesih, bir zaman Süleyman b. Davûd, bir zaman Şu'ayy ve Hakîm Fisagor olmuştur. Ve Nebiyy-i Kerim de odur. Hz. Muhammed'in asrının Hamza'sı Selmân-ı Fârisî'dir. Kur'an-ı Kerim hakikatte Selmân-ı Fârisî'ye vahyolunmakla onun kelâmı olup Hz. Muhammed ondan almıştır diye zanda bulunurlar. Hatta *يا بني اقم الصلوة وامر بالمعروف وانه عن المنكر* "Oğulcağızım, namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten vazgeçirmeye çalış." (XXXI/17) âyet-i kerimesi, Lokman'ı kendi oğluna hitaben ettiği vasiyetine dair iken Selmân'ın Hz. Muhammed'e hitâbıdır. Ve oğul tabiri talim hakkına dayanmaktadır, derler.

Dürziler, insan ruhlarının yalnız insana ve hatta hangi milletten ise o milletten bir kalıba girmesine kâil olup, Dürzî ruhu yine Dürzî'ye, müslüman müslümana ve aynı şekilde hangi dinde ise, yine o dinden bir cesede göçer. Meselâ bir Dürzî, hıristiyan dinine geçse veyahut sünî olsa ve bu durum üzere vefat etse elbette vâlidesi zina etmiştir. Dürzilerin kendilerinin evliyâ itikâd ettikleri Ukkâl'dan biri öldüğünde ruhu Çin tarafına gidip orada bir kalıba girermiş ve bu sebepten Çin Dağı'nın ötesinde kendilerinin pek çok velilerinin mevcut olduğuna inanırlar.

Cümmel (Ebced) Hesabı İnançları

Dürziler, kendi akidelerini cümmel (ebced) hesabı ve harflerin şekilleri gibi birtakım vehimler ve hurafeler üzerine kurmuşlardır. Meselâ Hamza'nın arkadaşları, vekilleri ve yardımcıları (164) olup "sedak" (سَدَق) kelimesi dahi cümmel hesabıyla sözkonusu sayıya uygun olduğundan "sıdk" (صَدَق) maddesini böyle "sin" (س) ile yazıp "sâdik" (سَادِق) ve "esdak" (أَسَدَق) derler. Ve bir de Ehl-i beyt-i Muhammedî'yi yani Peygamberin çocuklarının ve hanımlarının hepsini (kâffe-i evlâd ve zevcât-ı Nebeviyye)yi "dâl-ı muhmele" (د) ile "hurûf-ı Kedb" (كَدَب) adını verirler ki cümmel hesabıyla (26) olup, ona Hulefâ-i Raşidîn'in adedi ilave ile hâsıl olan (30) adedi cümmel hesabıyla (ص)ım uygun olduğu (90) adedinden çıkarıldığında kalan (60) olur ki "sin" (س) harfine uygun gelir. İnançlarınca bu hesap dahi "sıdk" (صَدَق)ım, "sedak" (سَدَق) yazılmasını icab eder.

Kıyamet Görüşleri

Dürziler, aslında diğer dinlerde görülen âhiretle ilgili cennet, cehennem, hesâp ve ikâp gibi hususları kabul etmezler. Her şeyin bu âlemde cereyan edeceğine, bu âlemde başka bir âlem olmadığına inanırlar.

Hâkim Biemrillâh'dan önce yetmiş devir geçmiş olup, her devir dört milyon dokuzyüz bin sene olmak üzere, âlemin yaratılmasından Hâkim'in asrına kadar üç yüz kırk üç milyon sene geçmiştir. Hâkim'in devri kıyamet devridir. Çin'den Ye'cüc ve Me'cüc'ün ortaya çıkışını beklerler. Ye'cüc ve Me'cüc'e hürmet ederler. Derler ki bu şerefli kavim, iki buçuk milyon askerle Mekke'ye gelecekler, ertesi gün erkenden Hâkim Biemrillâh, onlara Beyt-i Şerifin Rûkn-i yemânisinde tecelli edecek, elindeki altın işlemeli kılıç ile insanları tehdit edip, sonra kılıcı Hamza'nın eline verecek, Hamza da köpek ile domuzu(*) öldürdükten sonra Kâ'be'yi yıkacak, bütün dünyanın hükümetini yalnızca Dürzilere verecek, geri kalan insanlar teba (re'aya) hükmünde kullanılacaktır. İşte Dürzilerin kıyameti budur.

Şöyle ki o vakit insanlar dört fırka olacaklardır: Birincisi Muvahhidîn'dir ki Dürziler'in ukkâl'ı olup, bunlar sultan, vezir ve hâkim olacaklar. İkincisi Ehl-i zâhir'dir ki Müslümanlar ile Yahûdilerdir. Üçüncüsü Ehl-i bâtın'dır ki Hıristiyanlar ile Şiîlerdir. Dördüncüsü Mürtedîn (mürtedler)'dir ki Dürzilerin cühhâl'idir.

(*) Köpek ile domuzdan maksat Nâtık ile Esâs'tır. Nâtık, zâhir şeriat sahibi, Esâs bâtın şeriat sahibidir. Bkz. Tarih-i Cevdet, I, 327.

Hamza, muvahlid sayılan Dürzilerin ukkâl'ından başka diğer gruplarının alınlarına damga vurur ve cizye (haraç) koyar. Daha buna benzer hakaretlerde bulunur. Dürzilerin ukkâl'i açıklandığı üzere saltanat, servet ve refah sahibi kimselerdir. Ancak cühhâl sınıfı diğer gruplardan daha çok azap ve sıkıntılara uğrarlar. Çünkü onlar, iman ehli iken tevhid yoluna girmemişlerdir.

Dürzilerin zanlarına göre, Nâtık, zâhir şerî'at sahibi, Esâs ile bâtın şerî'at sahibi demektir. Nâtık önce Âdem'de zuhur edip, sonra sırasıyla Nûh'a, İbrahim'e, Musâ'ya, İsâ'ya, Muhammed'e sonra da Said b. Ahmed el-Mehdî'ye intikâl etti. Bu Mehdî'yi de Ulu'l-Azım peygamberler sırasında sayarlar. Yedisine de Nâtık deyimini kullanıp, bunların her birinin asrında birer Esâs bulunduğunu söylerler. Bu şekilde Esâs önce Âdem'in oğlu Şit'de ortaya çıkmıştır ki Şit, Âdem'in Esâsıdır. Esâslık Şit'den Sâm'a, sonra sırasıyla İsmail'e, Harun'a, Sam'un'a, Ali b. Ebi Tâlib'e ve Saïd'in asrında Kaddâh'a intikâl etti derler.

Hâkim Biemrillâh ortaya çıktıktan sonra zâhir ve bâtın her iki şerî'atı da nesh ederek onların yerine kendisinin tek tanrı olduğu ve kendisine ibâdet edilmesi inancını koydu diye inanmaları dolayısıyla Dürzilerin ıstılahlarına göre, Ehl-i zahir olan Sünnilere münkir ve kâfir, Ehl-i bâtın olan Şiilere müşrik tabir edilir.

İbadet Şekilleri

Dürzilere göre, oruç ile namaz yerine, doğru söz ve kardeşleri korumak farz olup, ancak gerek doğruluğa, gerek korunmaya riayetleri kendi milletlerine mahsustur. Diğerleri hakkında bunların yapılmasını caiz görmezler. Her ne kadar Kur'an-ı Kerim'i okurlarsa da akla ve şer'a aykırı yorumlarla kendi inançlarına göre hatır ve hayale gelmez manalar verirler. Dürziler, esas dindeki salât ve zekâtı inkâr edip, Hâkim Biemrillâh'ın zâhir ve bâtın şerî'atı nesh etmesi dolayısıyla gerçek namazın kendisinin ulûhiyetini tasdikle beraber ona ibadet ve ta'zimden ibarettir. Zekât da iki manadan yani zâhir ve bâtından kalbi temizlemek, özetle eski akidelerin hepsinden vazgeçmektir, diye iddia ederler. Hasılı Kur'an nasları ile sabit olan bütün dinî vazifeleri inkâr ettikleri gibi diğer dinleri de inkâr ederler.

Buraya kadar Tarih-i Cevdet'e göre Dürzilerin âdetlerinin ve inançlarının belli başlıklarını vermeye çalıştığımızdan anlaşılacağı üzere, Dürziler, eski çeşitli din ve mezheplerden bir takım esas ve görüşler alma yönüne gitmişler, ancak bu esasları ve görüşleri istedikleri gibi değiştirerek âdeta taklid görünümünü gizleyecek şekilde sunup, farklı fikir ve görüşler haline getirmişlerdir.

Kaynaklar

- M. C. Şihabeddin Tekindağ. M. Tayyib Gökbilgin, **Dürziler**, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1977, C. III, s. 665-680.
- “Silvestre de Sacy. Expose de la religion des Druses. Paris, 1838, I-II.
- Doç. Dr. Ethem Ruhi Fırlalı, Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1980, s. 157-164.
- İzmirli İsmail Hakkı, Dürzî Mezhebi, Daru'l-funûn İlahiyat Fak., Mec., Şehzadebaşı Evkâf Matbaası, 1926, S. 2, s. 36-99; S. 3, s. 177-234.
- Henri Laoust. Les Shismes Dans L'Islam, Payot, Paris, 1965, s. 169, 290, 293, 294, 311, 333.
- Ph. K. HİTTI, The origion of the Druze people and religion. 1928.
- M.G.S. Hodgson, Duruz (Druses), The Encyclopedia of Islam, Leiden, E.J. Brill, 1965, C. II, s. 631-634.
- Abdurrahman Bedevî, Mezâhibu'l-İslâmiyyîn, Beyrut, 1973, C. II; C. Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, terch. Neşet Çağatay, Ankara, 1964.
- Mustafa Öz, Dürzilik, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, C.X, s. 39-48.